

Теорія та історія видавничої справи

Катерина ШАБЛІЙ
студентка факультету
філології і журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Юлія ПРОКОПИШИН
магістр журналістики,
викладач Галицького коледжу
імені В'ячеслава Чорновола
(м. Тернопіль)

УДК 655.254.22

СТАНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ»: ОГЛЯД, ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Якісна освіта в сучасних умовах залежить від багатьох чинників. Одним із важливих аспектів ефективної організації навчального процесу залишається забезпечення майбутніх фахівців необхідними ресурсами для вивчення окремих дисциплін. Репертуар навчальних та інших видів видань, необхідних для опанування фаху, повинен бути доцільним, відповідати навчальній програмі та вимогам сучасності.

У роботі здійснено огляд та систематизацію літератури зі спеціальності «Видавнича справа та редагування»: окреслено (за десятиліттями випуску) бібліографію навчальних, довідкових, наукових, науково-популярних видань з видавничої справи та редагування, а також фахової періодики. Результати дослідження дали можливість оцінити рівень забезпечення фаховою літературою спеціальності «Видавнича справа та редагування», зокрема кожної з дисципліни навчальної програми, окреслити проблеми підручникотворення з фаху та виокремити рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: *видавнича справа та редагування, редактор, підручникотворення, видання для вищої школи, освітній процес, репертуар видань.*

Вступ. Професія фахівця видавничої сфери продовжує набувати дедалі більшої популярності серед абітурієнтів, а видавнича справа стала важливою ланкою життя сучасного суспільства. Метою підготовки фахівців зі спеціальності «Видавнича справа та редагування» є формування нової генерації, здатної працювати в умовах сучасного інформаційного суспільства. Підготовка висококваліфікованих кадрів із видавничої справи та редагування є невід'ємним складником освітньо-навчального процесу. Запорукою якісної професійної підготовки є поєднання теоретичних знань і сформованих практичних навичок.

Фахівець із видавничої справи та редагування – це високоосвічена особистість, діяльність якої ґрунтується на глибоких знаннях вітчизняної та світової культури,

економіки, досягнень інформатизації суспільства, умінні формувати інформаційний простір, а тому література для його підготовки є дуже важливим компонентом в системі освіти.

Актуальність теми зумовлена тим, що досі не існує ґрунтовних досліджень фахової навчальної продукції з видавничої справи та редагування. Література з цього напрямку потребує детальної систематизації та класифікації, оскільки на науковому рівні вона не була об'єктом спеціального вивчення.

Теоретичною базою цієї розвідки стали вітчизняні навчальні та наукові видання, навчально-методична література у галузі, а також праці Р. Іванченка, М. Тимошика, Н. Зелінської, В. Вихруща, М. Рудь, В. Шейко та ін. Також під час дослідження використано статті із таких фахових періодичних видань: «Книжник review», «Друкарство», «Книжковий огляд», «Вісник Книжкової палати України». Пошук та відбір видань здійснювали, базуючись на даних електронних каталогів бібліотек України та офіційних сайтів навчальних закладів.

Мета статті полягає у спробі класифікувати репертуар літератури зі спеціальності «Видавнича справа та редагування».

Межі наукового дослідження: від 1960-их років (початки українського книговидання у галузі видавничої справи та редагування) до сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У сучасному тлумаченні видавнича справа та редагування – це сфера суспільних відносин, що поєднує організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, зайнятих створенням, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції [4, с. 7]. Варто зауважити, що термін «видавнича справа» з'явився значно пізніше, аніж саме розуміння процесу редагування, яке виникло вже на початках створення перших рукописних текстів.

Підготовка фахівців видавничої справи була започаткована в СРСР вперше у світі і закріплена Об'єднанням державних видавництв (ОГИЗ). В Україні професійна підготовка редакторів почала здійснюватись у 1948 р. на редакційно-видавничому факультеті Українського поліграфічного інституту. Спершу спеціальність мала назву «Редактор політичної та художньої літератури», згодом, з 1957 р., – «Редактор масової літератури».

Ще донедавна підготовкою фахівців із видавничої справи та редагування займалось не так багато навчальних закладів, та останнім часом попит на цю професію помітно зріс. Якщо раніше майбутніх видавців та редакторів навчали лише в Українській академії друкарства (м. Львів) чи на поліграфічному факультеті Київського політехнічного університету, то тепер таких навчальних закладів вже є тридцять (за даними інформаційної системи «Конкурс»). Географічно такі навчальні заклади розташовані у Північній Україні – 12, у Східній – 2, у Південній – 5, Центральній – 4 та Західній – 7. Із тридцяти закладів вісім – коледжі, що готують молодших спеціалістів. Також у шістнадцяти вишах можна отримати відповідний диплом бакалавра та у десяти – магістра [2].

Для реалізації освітнього процесу в контексті навчання майбутніх видавців та редакторів важливим є репертуар видавничої продукції для їх підготовки. Найбільше значення мають навантаження мають навчальні видання. Від 1960-их рр. і до сьогодні у царині видавничої справи та редагування в Україні з'явилося близько восьми десятків навчальних видань (варто зауважити, що російськомовні видання також заслуговують значної уваги, оскільки саме вони були першими навчальними книгами для українських студентів-видавців) (див. рис. 1).

У період 1960–1970 рр. у галузі видавничої справи вийшло друком близько десяти навчальних видань, серед яких **навчальні посібники**: «Теорія і практика редагування газети» Д. Григораша (1966), «Рукопис у редактора» Р. Іванченка (1967), «Литературное редактирование» М. Феллера у співавторстві (1968), «Літературне редагування» Р. Іванченка (1970), «Литературное редактирование» В. Терехової (1975); **підручники**: «Книжный шрифт» М. Большакова, Г. Гречихо, А. Шицгал (1964),

«Редактирование отдельных видов литературы» М. Сікорського (1973); **курси лекцій**: «Робота редактора над точністю слова і стислістю викладу» Р. Іванченка (1962), «Мовний штамп в літературній практиці» (1965).

Упродовж 1970–1980 рр. світ побачив лише один **навчальний посібник** із видавничої справи – «Эффективность сообщения и литературный аспект редактирования» М. Феллера (1978).

У 1980–1990 рр. вийшли друком **навчальні посібники** з видавничої справи «Художественная структура книги» Ю. Герчука (1984), «Теоретичні засади роботи редактора над літературною формою твору» Н. Зелінської (1989).

У 1990–2000 рр. видали шість навчальних видань видавничого спрямування, серед яких: чотири **навчальні посібники** – «Комп'ютеризація видавничого процесу» З. Партика (1996), «Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади підготовки видань» Н. Черниш (1998), «Загальне бібліографознавство» Г. Швецової-Водки (1998), «Типологія книги» Г. Швецової-Водки (1999); **навчально-методичний посібник** – «Текстологія: елементи тексту й апарат видання» К. Серажим (1998), а також **курс лекцій** – «Адекватність розуміння і ясність тексту» Р. Іванченка (1992).

Найбільша кількість навчальних видань зі спеціальності «Видавнича справа та редагування» припадає на період з 2000 по 2010 рр. (39 навчальних видань, із яких двадцять шість – навчальні посібники, п'ять курсів лекцій, три підручники, п'ять навчально-методичних посібників). Серед **навчальних посібників**: «Основи техніки творення книги» В. Сави (2000), «Лабораторний практикум з поліграфічного матеріалознавства» С. Анісімової та інших (2001), «Загальна і спеціальна бібліографія» М. Романюк (2002), «Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки» Е. Огар (2002), «Наукове книговидання в Україні» Н. Зелінської (2002), «Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX – перша третина XX ст.)» Н. Зелінської (2003), «Видавничі поліграфічні технології та обладнання» С. Яреми (2003), «Оформлення сучасного газетного видання» В. Шевченко (2003), «Видавнича справа та редагування» М. Тимошика (2004), «Стандарти у поліграфії: Стандартизація у видавничій, поліграфічній та пакувальній справі» С. Яреми (2004), «Історія книги: еволюція книжкової структури» В. Овчиннікова (2005), «Наукова обробка документів» Н. Кушнарєнко, В. Удалової (2006), «Экономика и организация издательской деятельности» Б. Кузнецова (2006), «Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1939)» Н. Черниш (2006), «Редагування в ЗМІ» А. Капелюшного (2006), «Стилістика. Редагування журналістських текстів» А. Капелюшного (2003), «Стандарти у видавничо-поліграфічній галузі» С. Гавенко та інших (2006), «Загальне редагування» З. Партика (2002, 2006), «Основи поліграфії» Г. Йордан (2007), «Вступ до бібліографознавства» Г. Швецової-Водки (2008), «Статистика діяльності книго-торговельних підприємств» З. Григорової (2008), «Планування, облік, калькулювання та аналіз собівартості видавничої і поліграфічної продукції» А. Штангрета (2008), «Енциклопедія видавничої справи» В. Ткаченка, І. Чеботарьової (2008), «Вступ до книгознавства» М. Низового (2009), «Нариси з історії світової енциклопедичної справи» Н. Черниш (2009), «Видавничий маркетинг» В. Теремка (2009); три **підручники**: «Історія видавничої справи» М. Тимошика (2003), «Коректура» Т. Крайнікової (2005), «Економіка видавничо-поліграфічної галузі» Л. Швайки (2008); п'ять **навчально-методичних посібників**: «Літературне редагування» Т. Боднарєнко (2003), «Українська книготорговельна бібліографія» М. Бутрина (2003), «Організація та економіка видавничої справи» П. Лазановського (2006), «Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація» Ю. Сурміна (2008), «Ассортимент друкованої продукції» Ж. Ковби (2009); чотири **курси лекцій** – «Особливості режисури періодичних та неперіодичних друкованих видань» В. Шевченко (2004), «Художньо-технічне редагування» В. Шевченко (2005), «Розмірні характеристики видань» В. Шевченко (2005), «Галузеве редагування в ЗМІ» З. Партика (2007).

У 2010–2017 рр. у галузі видавничої справи з'явилося двадцять одне навчальне видання, з яких: тринадцять **навчальних посібників** – «Видавничий бізнес» В. Шпака (2010), «Основи літературного редагування та коректури» Л. Завгородньої (2010), «Основні засади видавничого бізнесу» В. Теремка (2010), «Українська наукова мова» Л. Мацько, Г. Денискіної (2011), «Технологія набору та верстки» Д. Василюшина та інших (2011), «Загальна і спеціальна бібліографія» М. Женченко (2011), «Журналістика та основи редакторської майстерності» В. Жадька (2012), «Видавнича справа і текстологія: проблеми редакторської роботи» В. Губарця (2012), «Редактор і переклад. Основи видавничої роботи з відтвореними текстами» В. Губарця (2012), «Основи стандартизації і використання стандартів у видавництві» М. Хойнацького (2013), «Основи бібліології» Н. Черниш (2014), «Основи видавничої справи» З. Партика (2014), «Науковий текст: оформлення й редагування» Н. Дашенко (2015); три **підручники** – «Економіка видавничо-поліграфічної галузі» Л. Швайки, А. Штангрета (2008), «Редагування науково-інформаційного тексту» О. Тріщук (2013), «Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика» В. Карпенка (2014); п'ять **навчально-методичних посібників**: «Маркетинговий менеджмент видавничої продукції» Г. Глової та інших (2011), «Текстознавство» К. Серажим (2012), «Редагування довідкової літератури» К. Серажим (2012), «Літературне редагування» К. Серажим (2012), «Основи культури видання» Н. Черниш (2013).

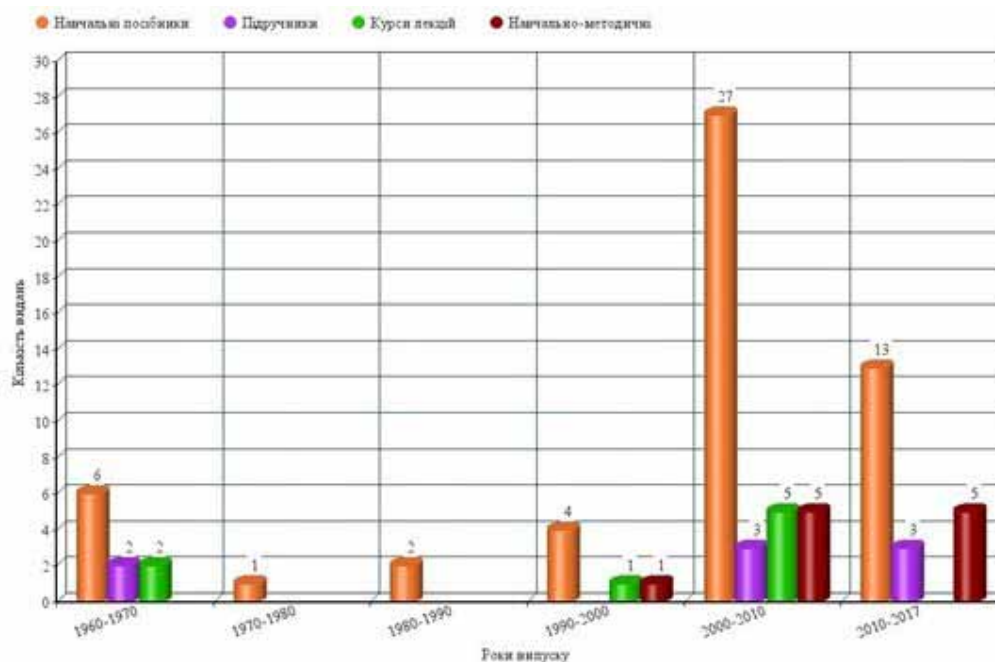

Рис. 1. Кількість навчальних видань з видавничої справи та редагування (за десятиліттями випуску).

Проаналізувавши відповідність навчальних видань освітній програмі спеціальності «Видавнича справа та редагування» циклу професійної та практичної підготовки молодшого спеціаліста, ми з'ясували, що деякі дисципліни підготовки фахівців забезпечені зазначеною навчальною літературою сповна. Наприклад, для вивчення історії видавничої справи існує поки що єдиний однойменний підручник М. Тимошика. За структурою та охопленням він є досконалим для засвоєння дисципліни, тому на його основі можна скласти робочі навчальні програми. Достатньо забезпечені підручниками і дисципліни загального редагування, коректури, – от досі не існує жодного комплексного видання для вивчення дисципліни «Редагування наукової, науково-популярної та ужиткової літератури» («Наукове книговидання в Україні» Н. Зелінської, «Наукові

тексти: специфіка, підготовка та презентація» Ю. Сурміна, «Науковий текст: оформлення й редагування» Н. Дашенко, «Українська наукова мова» Л. Мацько та Г. Денискіної та «Редагування науково-інформаційного тексту» О. Тріщук лише частково окреслюють теми навчальної програми). Немає навчальних видань цілісного характеру і для опанування дисциплін «Редагування навчальної і довідкової літератури», «Редагування суспільно-політичної літератури», «Редагування художньої і дитячої літератури», які б чітко відповідали навчальному плану.

Результати опитування, проведеного серед студентів та викладачів спеціальності «Видавнича справа та редагування», підтвердили, що рівень забезпечення спеціальності навчальною літературою є недостатнім. Респонденти оцінили його у 6,5 балів з 12-ти можливих.

Проаналізувавши довідкову, наукову та науково-популярну літературу зі спеціальності «Видавнича справа та редагування», ми виявили, що таких видань існує не так багато: довідкових – двадцять шість (десять довідників та шістнадцять словників), наукових – дванадцять (монографії «Поетика приголомшеного слова» Н. Зелінської (2003), «Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні» Б. Дурняка (2009) тощо), науково-популярних – одне («Видавничий бізнес: погляд журналіста, видавця, вченого» М. Тимошика (2005).

Довідкові видання спеціальності систематизували відповідно до типології видавничої продукції (див. рис. 2). Серед **довідників**: «Довідник коректора» М. Феллера та І. Квітко (1972), «Довідник працівника видавничого об'єднання “Вища школа”» (1977), «Короткий довідник газетного працівника» (1989) Г. Вартанова (у якому можна знайти часткову інформацію, що стосується сфери видавничої справи), «Підготовка оригіналів до видання: на допомогу автору, рецензентові, редакторів, коректорів» (1991) О. Добровольського, «Справочная книга автора» (2006) А. В. Мельникова, «Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні» (2006), який уклали Б. Дурняк, В. Воробйов, А. Штангрет, О. Мельников, О. Петрашова, Ю. Швець, «Інтернет для поліграфістів» (2008) О. Ворожева, «Довідник автора та редактора» (2008) П. Тяпкіна. Частково стосується видавничої справи й історико-біографічний довідник «Українська академія друкарства» О. Мельникова, виданий у 2010 р.

Словникові видання представлені такими назвами: «Короткий російсько-український словник поліграфічних і видавничих термінів» (1969, уклали В. Бова та М. Доломіно), «Російсько-український словник найбільш вживаних поліграфічних термінів» (1989), який уклали В. Буртник, О. Павлова, Т. Стратійчук, «Короткий тлумачний словник поліграфічних термінів» та «Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів» (1996) М. Сташко, що частково стосується видавничої тематики, «Поліграфія та видавнича справа. Російсько-український тлумачний словник» (2000), укладений за участю Б. Дурняка, «Лексика комп'ютерних редакційно-видавничих систем» (2000) Н. Шевченко, «Поліграфія та видавнича справа: російсько-український тлумачний словник» (2002) Б. Дурняка, О. Мельника, О. Василичина, О. Дячка, «Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи» (2002) Е. Огар, «Словник книгознавчих термінів» (2003), укладений під керівництвом Н. Петрова. Частково стосується видавничої справи і російсько-український тлумачний словник «Системи оброблення та передавання інформації» Б. Дурняка та ін., виданий у 2005 р. Тоді ж з'явився «Тлумачний словник термінів целюлозно-паперового виробництва» В. Сологуб, який акцентує увагу на поліграфічному оформленні книжкових видань.

Серед довідкових видань варто відзначити «Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи» (2006) за авторством П. Таланчука, С. Я. Яреми, Ю. Коровайченка, С. М. Яреми, В. Моргунюка, «Словник-довідник основних видавничих термінів» (2009), який перекладено та упорядковано А. Радченком. «Український тлумачний

словник видавничо-поліграфічної справи» (2010), який уклали П. Киричок, О. Величко, С. Гавенко, О. Зоренко, Т. Киричок, Т. Розум. Частково стосується видавничої справи та редагування і словник «Соціальні комунікації» С. Купрієнка (2014).

Щодо енциклопедій, то у 2008 р. вийшла друком «Енциклопедія видавничої справи» І. Чеботарьової та інших, а в 2010 р. – «Енциклопедія для видавця та журналіста» Ю. Боднара, М. Головатого, М. Сенченка.

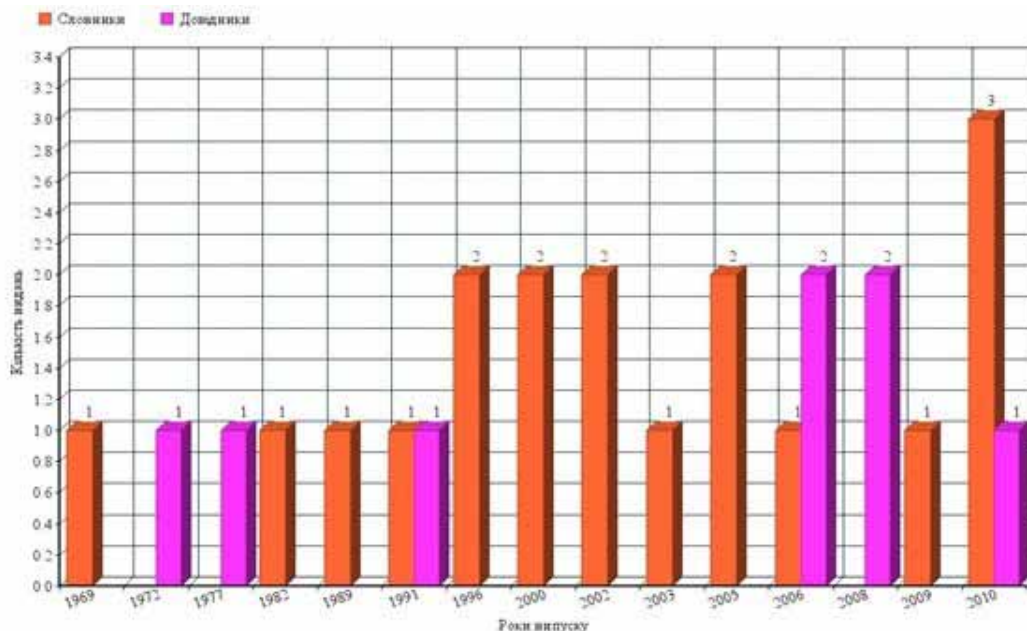

Рис. 2. Кількість довідкової літератури з видавничої справи та редагування (за роками випуску).

Для освоєння професії у допомозі стають і фахові періодичні видання. Ми виявили тридцять одне періодичне видання з видавничої справи та редагування та згрупували їх. Найбільше належить до групи науково-практичної публіцистики – тринадцять журналів («Друкарство», «Палітра друку» та ін.). Значний масив періодики (дванадцять видань) належить до групи наукових періодичних журналів («Наукові записки УАД», «Вісник Книжкової палати України», «Обрії друкарства», «Медіапростір», «Поліграфія і видавнича справа»). Значно менше є художньо-публіцистичних книгознавчих періодичних видань, до яких ми віднесли студентські видання «Ять», «Молодий журналіст», «Світ комунікації». До групи «часописів минулого», вважаємо, належать такі видання: «Книгарь», «Бібліологічні вісті», «Книга», «Радянська книга» (при систематизації опиралися на класифікацію періодики І. Побідаш [3]).

Один із найбільш відомих дослідників у галузі книгознавства 80–90-их років ХХ ст. П. Буга виокремив основні недоліки навчальної літератури в галузі педагогіки. Вважаємо, що їх можна застосувати й для оцінки навчальних видань зі спеціальності «Видавнича справа та редагування». Серед основних такі:

- відсутність необхідних міждисциплінарних зв'язків у викладі навчального матеріалу;
- недостатньо розроблений довідковий апарат навчальної книги;
- невідповідність обсягу окремих частин книги бюджету часу, який відводиться для самостійної роботи студентів з літературою;
- недостатній зв'язок підручників із тими джерелами інформації, з якими надалі доведеться працювати майбутньому спеціалістові [1].

До проблем забезпечення спеціальності навчальними та іншими виданнями за цільовим призначенням, необхідними для процесу навчання, можна віднести також

неструктурованість матеріалу, недостатню розробленість тем, які б повною мірою відповідали сучасним вимогам навчальних програм. Аналізуючи стан розвитку підручників видавничої галузі слід відзначити низку проблем, які стримують розвиток книговидавництва, зокрема: недостатній рівень державної підтримки галузі, низька конкурентоздатність, низький рівень дослідження видавничої справи та редагування, відсутність ґрунтовних теоретичних досліджень, на базі яких можна створювати нові підручники.

Висновки. Підготовка видавця-професіонала – це насамперед формування творчої особистості, яка усвідомлює оригінальність твору, особливості мислення автора, манеру його викладу.

Загалом вимоги до редактора охоплюють усі можливі чинники: від суто мовознавчих (володіння українською та кількома іноземними мовами) та світоглядних (наприклад, активність життєвої позиції) до обізнаності з питаннями економіки, реклами і пропаганди книги, технології оформлення, поліграфічного відтворення видавничого оригіналу (макету видання), володіння навичками роботи з сучасною технікою тощо. Універсальність діяльності та яскраво виражена творча орієнтація редактора-фахівця – це ті риси, що дають можливість говорити про принципово нову модель редактора [6, с. 118]. Тож література для підготовки фахівця цієї сфери є важливим ключем до успіху.

Хоч у процесі дослідження було виокремлено низку проблем навчальної літератури, проте кількість та якість літератури для спеціальності «Видавнича справа та редагування» зростає. Наше дослідження не є кінцевим, адже щороку з'являються нові видання, які стануть предметом майбутніх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихрущ В. О. Підручник для вищої школи як комплексна інформаційна модель підготовки майбутнього учителя: проблеми онтодидактики [Електронний ресурс] / В. О. Вихрущ // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 9. – С. 12–17. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_6.
2. Офіційний сайт інформаційної системи «Конкурс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vstup.info/>.
3. Побідаш І. Л. Часописи галузі видавнича справа та редагування [Електронний ресурс] / І. Побідаш, Г. Борисовська // Технологія і техніка друкарства. – 2010. – Вип. 2. – С. 171–178. – Режим доступу : http://druk.kpi.ua/files/publications/Pobidash_Borysovska.pdf.
4. Тимошик М. С. Видавнича справа та редагування : навч. посіб. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука – Концерн «Видавничий дім “Ін Юре”», 2014. – 224 с.
5. Тимошик М. С. Спеціальність «Видавнича справа та редагування»: самостійна, самодостатня, а не в тіні журналістики / М. С. Тимошик // Редактор і видавець : наук.-практ. збірник. – К. : Інститут журналістики, 2007. – № 1. – С. 15–22.
6. Шевченко Т. М. Особливості підготовки студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування» в Одеському навчальному університеті імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс] / Т. М. Шевченко. – Режим доступу : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/6376/1/116-122.pdf>

**Екатерина Шаблій
Юлія Прокопишин**

Становление литературы по специальности «Издательское дело и редактирование»: обзор, типологизация и систематизация

Качественное образование в современных условиях зависит от многих факторов. Одним из важных аспектов эффективной организации учебного процесса остается обеспечение будущих специалистов необходимыми ресурсами для изучения отдельных дисциплин. Репертуар учебных и других видов изданий, необходимых для усвоения профессии, должен быть целесообразным, отвечать учебной программе и требованиям современности.

В работе сделаны обзор и систематизация литературы по специальности «Издательское дело и редактирование»: обозначена (по десятилетиям выпуска) библиография учебных, справочных, научных, научно-популярных изданий по издательскому делу и редактированию, а

также профессиональной периодики. Результаты исследования позволили оценить уровень обеспечения профессиональной литературой специальности «Издательское дело и редактирование», в частности каждой из дисциплин учебной программы, обозначить проблемы учебников по специальности и сформулировать рекомендации по их решению.

Ключевые слова: издательское дело и редактирование, редактор, учебное издание для высшей школы, образовательный процесс, репертуар изданий.

**Kateryna Shablii
Yuliia Prokopyshyn**

**Development of Literature of the Specialty «Publishing and Editing»:
Review, Typologization and Systematization**

Qualitative education depends on many factors in modern conditions. One of the important aspects of the effective organization of the educational process is the issue of providing future specialists with the necessary resources for studying individual disciplines. The repertoire of educational and other types of editions necessary for mastering the specialty should be expedient and consistent with the curriculum and the requirements of the present.

The paper reviews and systematizes the literature of the specialty «Publishing and Editing»: a bibliography (according to decades of publication) of educational, reference, scientific, popular scientific publications on publishing and editing as well as the titles of professional periodicals are outlined. The results of the study made it possible to assess the level of providing the specialty «Publishing and Editing» and each discipline of the curriculum in particular with specialized literature and outline the problems of professional textbook creation and set out recommendations for their solution.

Key words: publishing and editing, editor, textbook creation, edition for higher education, educational process, the repertoire of editions.